Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны універсітэт імя Максіма Танка»

Кафедра славянскай гісторыі і метадалогіі гістарычнай навукі
Кафедра гісторыі Беларусі

Да 90-годдзя Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г.

АКТУАЛЬНЫЯ ПРАБЛЕМЫ САЦЫЯЛЬНАЙ ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ (канец XVIII – пачатак XX ст.)

Матэрыялы Рэспубліканскай навукова-тэарэтычнай канферэнцыі
г. Мінск, 23 лютага 2007 г.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Мінск 2007

РЭАЛІЗАЦЫЯ СУДОВАЙ РЭФОРМЫ 1864 ГОДА НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ

Гушчынскі І.Г. г. Мінск, БДПУ, магістрант

Агульнай мэтай рэфармавання судовай сістэмы ў другой палове XIX стагоддзя з'яўлялася прывядзенне судаўладкавання і судаводства краіны ў адпаведнасць з новымі капіталістычнымі ўмовамі развіцця грамадства. Меркавалася забяспечыць роўнасць усіх грамадзян перад законам і ўсесаслоўнасць судоў, аддзяленне суда ад адміністрацыі, увядзенне незалежнасці і нязменнасці суддзяў, зрабіць судовы працэс спаборным, вусным і галосным, прызнаць права абвінавачанага на абарону, заснаваць інстытут судовых следчых, міравы суд, адвакатуру, суд прысяжных. Асноўныя палажэнні рэформы адлюстраваны ў чатырох заканадаўчых актах, падпісаных імператарам Аляксандрам II 20 лістапада 1864 года: “Учреждение судебных установлений”, “Устав уголовного судопроизводства”, “Устав гражданского судопроизводства” і “Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями”. Згодна з рэформай ствараліся дзве судовыя сістэмы: мясцовыя і агульныя суды. Да мясцовых належылі міравыя суды і з’езды міравых суддзяў, да агульных – акружныя суды (ад аднаго да трох на губерню) і судовыя палаты (адна на некалькі губерняў). Можна сцвярджаць, што ўвядзенне 20 лістапада 1864 года гэтых статутаў было адным з галоўных мерапрыемстваў па пераўтварэнню дваранскай манархіі ў манархію буржуазную.

Што тычыцца тэрыторыі Беларусі, то тут рэалізацыя судовай рэформы 1864 года праходзіла па асобным ад іншых частак імперыі шляху і мела [illegible] асаблівасцей. Да такіх асаблівасцей адносіліся: сувязь судовай рэформы [illegible] палітыкай царызму, накіраванай на падаўленне польскага нацыянальна-вызваленчага руху, адначасовае правядзенне судовай рэформы і [illegible] контррэформы на тэрыторыі Беларусі; увядзенне судовых статутаў 20 лістапада па частках; адкрыццё мясцовых і агульных судоў у розныя часы (міравыя суды былі адкрыты на тэрыторыі Беларусі ў 1872 годзе, а акруговыя – у 1883 годзе) [[illegible], с. 48-49].

Тое, што рэалізацыя судовай рэформы (а таксама земскай) ў Беларусі пачалася значна пазней, чым уцэлым па імперыі, перш за ўсё звязана з [illegible] паўстання 1863 года, а таксама з моцнымі пазіцыямі тут [illegible] землеўладання. Калі царызм не жадаў дзяліць палітычную ўладу з [illegible] дваранствам, то тым больш ён не збіраўся гэтага рабіць у адносінах [illegible] класа польскай нацыянальнасці [6, с. 75-76]. Уся сістэма выбараў у [illegible] установы і міравыя суды забяспечвала значную перавагу ў іх памешчыкаў [illegible] ўмовах Беларусі гэта магло абярнуцца супраць самадзяржаўя. Справа ў тым [illegible] маёмасна-адукацыйны цэнз, які быў пакладзены ў аснову выбараў у [illegible] паўночна-заходніх губерніях прывёў бы да таго, што ў гэтых установах [illegible]

панаваць польскія памешчыкі, а таксама буржуазная інтэлігенцыя з ліку яўрэйскага насельніцтва і польскага дваранства, як валодаўшыя неабходным маёмасным і адукацыйным цэнзам. Надзяленне жа правам голаса толькі памешчыкаў няпольскага паходжання, як прапаноўвалі рускія землеўладальнікі краю, прывяло б да штучнага адхілення большай часткі дваранства ад саслоўнага і мясцовага самакіравання, што выклікала б новы ўздым недавольства ў яго асяродку. Таму ўрад прыняў за лепшае не аднаўляць дзейнасці дваранскіх сходаў у Беларусі, не ўводзіць тут земствы, адмовіўся ён першапачаткова і ад думкі распаўсюдзіць на гэту тэрыторыю судовыя статуты 1864 года.

І ўсё ж такі галасы аб неабходнасці распаўсюджвання судовых статутаў 20 лістапада на тэрыторыю Беларусі раздаваліся як ва ўрадзе, так і ў стане мясцовага рускага дваранства. Апошнія спадзяваліся з дапамогай земства і міравых судоў, у якіх яны б адыгрывалі галоўную ролю, умацаваць сваё палітычнае і эканамічнае становішча, паспяхова супрацьстаяць сялянскаму руху. Як пісаў памешчык Віцебскай губерні А. Розен: “Для распаўсюджвання сярод сялян паняццяў аб законнасці і недатыкальнасці чужой уласнасці неабходна ўвядзенне новай судзебнай рэформы” [6, с. 61]. Што тычыцца ўрада, то судовую рэформу ў адносінах да Заходняга краю ён разглядаў як магутную зброю “обрусения” края, а таксама канчатковага аб’яднання яго з астатняй Расіяй. Аб гэтым сведчаць і словы міністра унутраных спраў А.Е. Цімашава, сказаныя ім у 1874 г.: “Своеасаблівыя ўмовы краю будуць захоўвацца да той пары, пакуль мясцовыя ўстановы не атрымаюць агульнага з іншымі губерніямі судаўладкавання, увядзенне ж некаторых з буржуазных рэформ, насупраць, стала б важным крокам да збліжэння Заходняга краю з астатнімі часткамі імперыі, да ўмацавання паміж імі той сувязі, якая... найлепшым чынам забяспечваецца адзінствам устаноў і законаў” [6, с. 76].

Палажэннем ад 30 чэрвеня 1868 года міністэрству юстыцыі было загадана скласці праект правілаў аб увядзенні міравых судоў у губернях, дзе не дзейнічалі земскія ўстановы [4, с. 13]. З мэтай выканання дадзенага палажэння міністэрства юстыцыі па згодзе з мясцовымі генерал-губернатарамі заходняга краю ўнесла ў сакавіку 1871 года ў Дзяржаўны савет праект аб увядзенні ў 9-ці заходніх губернях (Віленскай, Ковенскай, Гродзенскай, Кіеўскай, Валынскай, Падольскай, Мінскай, Віцебскай і Магілёўскай) міравых устаноў, асобна ад агульных. Адпаведны ўказ быў падпісаны Аляксандрам II 23 чэрвеня 1871 года [5]. Адной з найбольш адметных рысаў міравога суда, па статутах 1864 года, была яго выбарнасць (выбары міравых суддзяў праходзілі на сходах земскіх і гарадскіх гласных). Аднак на дадзеных тэрыторыях урад, спаслаўшыся на адсутнасць тут земстваў (яны былі ўведзены тут толькі ў 1911 годзе), выбарнасць міравых суддзяў не ўвёў. У Заходнім краі міравыя суддзі прызначаліся ўрадам. Для складання спісаў кандыдатаў у міравыя суддзі ствараліся часовыя камісіі. Затым гэтыя спісы перадаваліся губернатару, які пасля абмеркавання іх са старшынёй губернскага дваранства, павятовым старшынёй дваранства губернскага горада, гарадскім главой дадзенага горада, губернскім пракурорам і старшынямі судовых

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

палат, прадстаўляў спісы міністру юстыцыі, які і прымаў канчатковае рашэнне па гэтаму пытанню. Дзейнічаць жа міравыя суды на тэрыторыі Беларусі пачалі ў 1872 годзе. Такім чынам, рэформа мясцовай судовай сістэмы, хоць і з вялізнымі адхіленнямі ад статутаў 20 лістапада 1864 года, на тэрыторыі Беларусі была праведзена. Аднак ўказ ад 23 чэрвеня 1871 года закрануў толькі міравыя судовыя установы: "Всё же прочее остаётся как было прежде" [4, с. 17].

Займаць пасады міравых суддзяў катэгарычна забаранялася асобам польскага паходжання. Акрамя таго, з мэтай пашырыць кола кандыдатаў на гэтыя пасады за лік прыбыўшых у край рускіх землеўладальнікаў, тут быў зніжаны маёмасны і адукацыйны цэнз. У свеце гэтага досвед увядзення ў Заходнім краі міравых судовых устаноў аказаўся для ўрада даволі ўдалым, што не магло не штурхаць яго да думкі аб увядзенні тут судовай рэформы 1864 года ў поўным аб'ёме. Так, 19 чэрвеня 1877 года ўбачыў свет царскі ўказ аб увядзенні судовых статутаў 20 лістапада 1864 года ў поўным іх аб'ёме ў 9-ці заходніх губернях. Аднак і тут урад у адносінах спецыяльна да Заходняга краю ўнёс пэўныя змены ў судовую рэформу. Па-першае, урад атрымаў права пры праглядзе агульных спісаў прысяжных засядацеляў выключаць з іх па сваім меркаванні, прычм без указання прычын. Другая асаблівасць тычылася прысяжных засядацеляў з ліку асобаў яўрэйскай нацыянальнасці. Адмысловая для іх ўводзілася адсоткавая норма: іх колькасць павінна была адпавядаць адсоткавым адносінам агульнай колькасці іх у кожным павеце да колькасці ўсяго насельніцтва павета. Да таго ж не быў акрэслены канкрэтны тэрмін ўвядзення новых судовых устаноў у краі. Толькі 9 лістапада 1882 года выйшаў указ Аляксандра II аб сроках увядзення агульных судовых устаноў у 9-ці паўночна-заходніх губернях, які прадугледжваў ажыццяўленне гэтага на працягу апошняй чвэрці 1883 года. Акружныя суды былі адкрыты на тэрыторыі Беларусі ў канцы 1883 года.

Такім чынам, судовая рэформа 1864 года праводзілася ў Беларусі ў два этапы. Спачатку былі ўведзены міравыя суды (з 1872 года), а затым створаны акруговыя суды, судовыя палаты, пракуратура, натарыят і адвакатура (з мая 1883 года). Рэалізацыя рэформы ў краі расцягнулася амаль на 20 гадоў і мела ў цэлым значна больш абмежаваны характар, чым у цэлым па імперыі, што ў першую чаргу было звязана з наступствамі паўстання 1863 года. Цалкам не скасавала рэформа і саслоўнасці судоў: працягвалі дзейнічаць сялянскія, духоўныя і камерцыйныя суды. Аднак нельга адмаўляць і яе прагрэсіўнасці, якая адлюстравалася ў тым, што гэта быў значны крок наперад у параўнанні з дарэформенай судовай сістэмай, а таксама ў тым, што яна садзейнічала пераўтварэнню феадальнай манархіі ў манархію буржуазную.

Літаратура

1. Белевич Ф.Р. Ограничение принципов судебной реформы 1864 года и введение земских начальников в Белоруссии // Материалы к IX конференции молодых учёных. Общественные науки / АН БССР; под ред. Т.С. Горбунова. Минск, 1964. – С. 91–98.

2. Белевич Ф.Р. Судебная реформа 1864 г. и политика русского самодержавия по отношению к лицам польского происхождения в Белоруссии // Материалы к IX конференции молодых учёных. Общественные науки / АН БССР; под ред. Т.С. Горбунова. Минск, 1964. – С. 150–159.
3. Гурыновіч З. Судовая рэформа 1864 года // Вестник высшего хозяйственного суда Республики Беларусь. – 2005. – № 19. – С. 102–104.
4. Колмаков Н. М. Записка о Судебной реформе в Западном крае вообще и в частности в Киевской губернии. Киев: Типография М. П. Фрица, 1872. – 33 с.
5. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 2-е. Т. XLVI. Отд. 1-е. № 49750. Санкт-Петербург, 1874.
6. Самбук С.М. Политика царизма в Белоруссии во второй половине XIX века. Минск: Наука и техника, 1980. – 224 с.
7. Сокал С.Ф. Гісторыя дзяржавы і права БССР (дакастрычніцкі перыяд): тэксты лекцый для студэнтаў па спецыяльнасці 02.11. Мінск: БДУ, 1989. – 53 с.

БОРЬБА ЦАРСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА С РЕВОЛЮЦИОННЫМ ДВИЖЕНИЕМ В АРМИИ И НА ФЛОТЕ (1905-1907 ГГ.)

Шумский Ф.А.
г. Минск, БГПУ, доцент

Начавшаяся в стране революция, которая постепенно проникала и в вооруженные силы, поставила перед царизмом определенные проблемы. Одна из них – правовое обеспечение защиты армии от революционного разложения. Для ее решения необходимо было внести изменения в существующее гражданское и военное законодательство и принять целый ряд новых законодательных актов. Прежде всего, имелись в виду репрессивные законы.

Первый удар был нанесен по гражданским агитаторам, работавшим в войсках. Согласно действовавшему законодательству, за революционную агитацию среди военнослужащих лица, совершившие это преступление, судились в гражданском суде и наказывались ссылкой на поселение или заключением в исправительном доме на срок не свыше трех лет. При отягчающих обстоятельствах ссылали на каторгу на срок не свыше восьми лет [1, с. 29-30].

Чрезвычайное законодательство России давало возможность широко использовать военные судебные органы и военно-уголовное законодательство. Согласно этому законодательству, судебные органы могли применять смертную казнь как за многие политические, так и за уголовные преступления [2, с. 235].

Поэтому в конце 1905 г. Председатель Совета Министров С.Ю. Витте делает попытку ввести преследование лиц, занимавшихся пропагандой среди военных чинов в пределах расположения воинских частей. Суть этого проекта заключалась в передаче дел в военные суды, которые судили бы по законам военного времени, что означало вынесение смертного приговора [3, с. 168-171].

Военное судопроизводство по законам военного времени имело место лишь в

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ